

УДК 378.013.42:364

ДОСВІД УПРОВАДЖЕННЯ ЗМІСТОВО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Бєлолїпцева О. В.

У статті визначено змістово-технологічне забезпечення підготовки соціальних педагогів до роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах. Акцентовано увагу на завданнях до підготовки технології соціального супроводу. Надано авторське визначення технології соціального супроводу. Схарактеризовано лекційні, практичні заняття та завдання до самостійної роботи.

Ключові слова: підготовка соціальних педагогів, змістово-технологічне забезпечення, соціальний супровід, професійні ролі, лекція, практичне завдання.

В статье определено содержательно-технологическое обеспечение подготовки социальных педагогов к работе с семьями, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах. Акцентировано внимание на задачах в подготовке технологии социального сопровождения. Предоставлено авторское определение технологии социального сопровождения. Охарактеризованы лекционные, практические занятия и задания к самостоятельной работе.

Ключевые слова: подготовка социальных педагогов, содержательно-технологическое обеспечение, социальное сопровождение, профессиональные роли, лекция, практическое задание.

The article defines the substantial-technological support in preparation of social educators for work with families in difficult life situations. Attention is focused on the objectives in preparation of social support technology. The author's definition of a social support technology is given. Lectures, practical classes and tasks for independent work are described.

Key words: preparation of social educators, substantial-technological support, social support, professional roles, lecture, practical task.

Проблема технологій соціально-педагогічної роботи знаходить своє широке відображення у працях вітчизняних науковців (Л. Артюшкіна, Р. Вайноли, Н. Заверико, І. Звереві, А. Капської, І. Трубавіної, С. Харченка та ін.). Зокрема, О. Холостова стверджує, що технології соціально-педагогічної роботи – це способи професійного впливу на соціальний об'єкт з метою його покращення, забезпечення оптимізації функціонування при можливому тиражуванні даної системи соціальних впливів [3].

Визначаючи технології соціально-педагогічної роботи, науковець І. Зверева порівнює їх із практичною діяльністю соціального педагога, для якої характерна раціональність, послідовність використання різних методів та засобів з метою досягнення якісних результатів [2, с. 294–296]. Дослідниця Р. Вайнола трактує технології соціально-педагогічної роботи як сукупність способів, дій соціальних педагогів, спрямованих на встановлення, збереження та поліпшення соціального функціонування об'єкта, сприяння саморозвитку особистості, реалізації її творчого потенціалу, здібностей, задатків [1, с. 15].

На основі зазначеного вважаємо доцільним розглядати змістово-технологічне забезпечення підготовки соціальних педагогів до роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах, як систему наповнення змісту та забезпечення студентів знаннями, уміннями та навичками соціально-педагогічної роботи з сім'ями у СЖО, яка реалізується на певних етапах та ґрунтується на спеціально розроблених формах та методах підготовки.

Зауважимо, що впровадження змістово-технологічного забезпечення підготовки проводилося протягом 2011–2013 років серед студентів III–IV курсів

спеціальності “Соціальна педагогіка” (освітньо-кваліфікаційний рівень “бакалавр”) на базі КЗ “Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради. Метою змістово-технологічного забезпечення підготовки майбутніх соціальних педагогів має бути засвоєння технологій соціально-педагогічної роботи, в процесі впровадження яких реалізуються професійні ролі соціального педагога, необхідні для успішної роботи з сім'ями у СЖО.

Реалізація змістово-технологічного забезпечення підготовки можлива за умови виділення наступних етапів підготовки майбутнього соціального педагога до роботи з сім'ями у СЖО:

- теоретичний, який передбачав обґрунтування мети, завдання підготовки, аналіз навчальних планів та програм, визначення професійних ролей та технологій соціально-педагогічної роботи з сім'ями у СЖО;

- методичний, який передбачає змістове оновлення стандартного курсу “Технології соціально-педагогічної роботи” за рахунок введення модуля; упровадження курсу за вибором студента “Соціально-педагогічна робота з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах”, упровадження інтерактивної настільної гри в процес вивчення курсу “Соціальна педагогіка”, забезпечення самостійної роботи студентів;

- організаційний, пов'язаний із підбором різних форм та методів підготовки;

- діяльнісний, пов'язаний із забезпеченням роботи студентів у волонтерських групах, зустрічей із різними спеціалістами, участі у різних формах роботи баз практики.

Результатом реалізації змістово-технологічного забезпечення передбачено підвищення рівня теоретичних знань, набуття умінь, напрацювання практичних навичок, необхідних для реалізації професійних ролей та технологій соціально-педагогічної роботи, сформованість особистісних якостей та підвищення інтересу до здійснення соціально-педагогічної роботи з сім'ями у СЖО.

Враховуючи, що метою змістово-технологічного забезпечення підготовки майбутніх соціальних педагогів має бути засвоєння соціально-педагогічних технологій роботи, при визначенні провідних технологій соціально-педагогічної роботи з сім'ями у СЖО (соціальний супровід, оцінка потреб сім'ї, робота з випадком, робота у міждисциплінарній команді) ми наголошуємо, що надання соціальної допомоги таким сім'ям базується на принципах клієнтоорієнтованого підходу, впровадження якого можливе при реалізації соціального супроводу. У даній статті представлено матеріали лекцій та практичних занять з метою формування знань та умінь технології соціального супроводу.

Відповідно до ЗУ “Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю” (від 22 червня 2001 р. № 2558-III) “соціальний супровід” визначено як вид соціальної роботи, спрямований на здійснення соціальної опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу. У свою чергу, у Порядку здійснення соціального супроводу ЦСССДМ сімей та осіб у СЖО (наказ Мінсім'ямолодьспорту від 25.04.2008 № 1795) наголошується на тому, що “соціальний супровід” є формою соціальної підтримки та передбачає надання конкретній особі чи сім'ї комплексу соціальних послуг.

Соціально-педагогічний супровід неблагополучних сімей (за І. Трубавіною) – це довготривала, різноманітна підтримка і допомога різним типам неблагополучних сімей щодо створення умов для усунення причин неблагополуччя, формування здатності сім'ї самостійно розв'язувати свої проблеми (долати труднощі, виконувати функції, реалізовувати свій соціальний та виховний потенціал, права в суспільстві), корекцію і покращення внутрішньосімейних стосунків сім'ї.

Важливою для нашого дослідження є думка Г. Лактіонової, яка стверджує, що соціальний супровід – це тривалий процес, спрямований на здійснення системи комплексних заходів різними спеціалістами щодо соціальної реабілітації соціально незахищених верств населення. Дослідниця також виокремлює чотири основні ознаки соціального супроводу: комплексність послуг, що надаються; їх тривалий термін; згода отримувача послуг на соціальний супровід та його

активна позиція щодо здійснення спільними зусиллями змін на краще; залучення до здійснення соціального супроводу інших фахівців, використання ними потенціалу громади [2, с. 255].

У контексті роботи соціального педагога з сім'ями у СЖО соціальний супровід сімей у СЖО нами визначено як технологію соціально-педагогічної роботи, спрямовану на підтримку та збереження повноцінного функціонування сім'ї, попередження негативних проявів поведінки, формування здатності членів сім'ї самостійно долати складні життєві обставини шляхом мобілізації власних ресурсів.

Наголосимо, що саме в процесі здійснення соціального супроводу соціальний педагог реалізує усі професійні ролі, адже соціальний супровід є ефективною технологією, яка складається з інспектування, підтримки, надання послуг, юридичної консультації, діагностики потреб та проблем членів сім'ї, консультування, профілактики негативних проявів у поведінці, формування здорового способу життя, що є характерними ознаками професійних ролей соціального педагога.

Сформованість теоретичних знань та практичних умінь, необхідних для реалізації соціального супроводу та професійних ролей консультанта, сімейного медіатора, аніматора, працівника з превенції, валеолога, посередника, організатора моніторингу та соціального промоутера, була забезпечена проведенням різних форм (лекційних, практичних, семінарських) занять та самостійної роботи в процесі вивчення змістового модуля "Особливості роботи соціального педагога з сім'ями у СЖО в різних соціальних агенціях" з курсу "Технології соціально-педагогічної роботи" та курсу "Соціально-педагогічна робота з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах".

Зокрема, лекційне заняття змістового модуля "Особливості роботи соціального педагога з сім'ями у СЖО в різних соціальних агенціях" за темою "Зміст та форми соціально-педагогічної роботи з сім'ями у СЖО в державних закладах допомоги" проходила як бінарна лекція, яка проходила у формі діалогу між викладачем та соціальним працівником ЦСССДМ. Головним змістом лекції стало роз'яснення студентам особливостей здійснення соціального супроводу сімей у СЖО в різних соціальних агенціях та значення реалізації професійних ролей у процесі такої роботи. Під час такої лекції студенти ознайомилися з етапами соціального супроводу; основними формами та методами роботи в процесі соціального супроводу сімей, залежно від місця здійснення соціального супроводу (ЦСССДМ, загальноосвітні навчальні заклади, реабілітаційні центри тощо); поглибили знання щодо розробки плану соціального супроводу, процесу документування соціального супроводу сімей у СЖО, нормативних документів, які регулюють соціальний супровід.

Враховуючи значну кількість робочих місць соціального педагога в загальноосвітніх навчальних закладах, нами було розроблено практичне заняття "Особливості соціально-педагогічного супроводу сімей у СЖО в умовах здійснення соціально-педагогічної роботи в загальноосвітньому навчальному закладі", коли учасники об'єднуються у дві групи: генерації ідей та їх обговорення. Робота цих груп проходила за принципом мозкової атаки, яка була розпочата у групі генерації ідей з проблеми здійснення соціального супроводу таких сімей в умовах школи, після чого отримані пропозиції були скеровані у групу обговорення, де проводився відбір цікавих та перспективних пропозицій, які знову були передані на наступний перегляд у першу групу. В результаті такого заняття студенти набули вміння обґрунтовувати свої думки, відстоювати власну точку зору; обирати ефективні форми та методи роботи з членами сім'ї в СЖО; здійснювати соціальний супровід таких сімей у команді з педагогічним колективом загальноосвітнього навчального закладу.

У процесі виконання індивідуальної навчально-дослідної роботи, відповідно до змістового модуля "Особливості роботи соціального педагога з сім'ями у СЖО в різних соціальних агенціях", студенти проводили дослідження, оформлене у вигляді наукового звіту, на одну із розроблених нами тем, а саме: "Особливості соціально-педагогічної роботи з сім'ями різних типів працівниками загальноосвітніх закладів у XIX столітті", "Соціальне значення діяльності Товариства Черво-

ного Хреста у здійсненні соціального супроводу сімей у СЖО”, “Соціальний супровід сімей у СЖО в процесі роботи в громаді”, “Залучення волонтерів у процесі здійснення соціального супроводу сімей різних типів у XIX столітті”, “Особливості соціального супроводу сімей у СЖО в умовах реабілітаційних центрів”, “Взаємодія соціального педагога та працівників правоохоронних органів у процесі соціального супроводу сімей у СЖО”.

По закінченні вивчення змістового модуля студентам було запропоновано взяти участь у круглому столі “Профілактика насильства у сім’ї”, метою якого було формування практичних умінь та навичок роботи з жертвами сімейного насильства. Під час проведення круглого столу учасники поглибили свої знання щодо реалізації професійної ролі посередника та працівника з превенції; ознайомилися з особливостями профілактичної роботи соціального педагога в загальноосвітньому закладі в процесі здійснення соціального супроводу сімей; дослідили вплив сучасного кіномистецтва, мультиплікації та іграшок на формування насильницької поведінки як фактора виникнення СЖО в сім’ї; ознайомилися з процедурою проведення соціального супроводу членів сім’ї, які є жертвами домашнього насильства. Наприкінці круглого столу були підведені підсумки самостійної роботи й виступів, доповнено та уточнено викладену студентами інформацію.

Мета курсу “Соціально-педагогічна робота з сім’ями, які опинилися в складних життєвих обставинах”, полягала в розкритті особливостей соціально-педагогічної роботи з сім’ями у СЖО, її технологічного забезпечення, змісту професійних ролей соціального педагога, необхідних для ефективної соціально-педагогічної роботи з сім’ями у СЖО. Формуванню знань та умінь, необхідних для успішного соціального супроводу сімей у СЖО та реалізації усіх професійних ролей, були присвячені три лекційні заняття першого змістового модуля, по одному лекційному, практичному та семінарському заняттю другого та третього змістового модуля, самостійна та індивідуально-дослідна робота з даного курсу.

Так, з метою сформованості базових понять щодо сучасних сімей студентам була прочитана лекція “Сім’я як провідний чинник соціалізації особистості”, яка проходила у формі оглядової. Під час її проведення студенти ознайомилися з історією становлення та розвитку інституту сім’ї на різних історичних етапах України, функціями сім’ї, типологією сімей, видами та формами допомоги їй тощо. В процесі вивчення даної лекції студенти ознайомилися з характерними ознаками соціально-педагогічної роботи з сім’ями на різних історичних етапах становлення держави.

Лекція “Характеристика сімей у СЖО” проходила у формі проблемної лекції. Під час цієї лекції характерні ознаки сімей у СЖО повідомлялися через проблемність питання, ситуації щодо кількості сімей у СЖО, основних причин, які викликають СЖО, тощо. Процес пізнання студентів у співпраці й діалозі з викладачем був наближений до дослідницької діяльності. В процесі такої лекції відбувалося засвоєння студентами теоретичних знань щодо типології сімей у СЖО, обставин, які відносяться до складних життєвих, проблем та потреб таких сімей; особливостей функціонування сімей у СЖО, ознак, які вказують на СЖО; спонукання до роздумів та формування інтересу до роботи з такими сім’ями. Значна увага була приділена і значенню такої професійної ролі, як організатора моніторингу, що забезпечує реалізацію процесу визначення проблем у сім’ях та ознак, які вказують на наявність СЖО.

Третя лекція “Державна політика в Україні щодо підтримки сімей у СЖО” змістового модуля “Сім’я у СЖО як об’єкт роботи соціального педагога” висвітлювалася у формі лекції-прес-конференції, на яку було запрошено доцента к. держ. упр. кафедри соціальної та гуманітарної політики політики МАУП. У ході такої лекції було забезпечено досягнення таких цілей, як засвоєння теоретичних знань щодо основних державних документів, у яких закріплені основи соціально-правового захисту прав членів сімей у СЖО; види державних соціальних допомог та соціальних послуг сім’ям у СЖО; основних законодавчих актів, які регулюють соціальний супровід сімей у СЖО; напрямів роботи соціального педагога в процесі реалізації професійної ролі сімейного медіатора.

У формі лекції-візуалізації було проведено заняття другого змістового модуля “Технологічне забезпечення соціально-педагогічної роботи з сім'ями у СЖО” за темою “Соціальний супровід сімей у СЖО”. Під час проведення лекції-візуалізації студентам було продемонстровано відеофрагменти успішного соціального супроводу сімей у СЖО. Після перегляду відеофрагментів студентам було запропоновано визначити етапи соціального супроводу конкретних сімей, проаналізувати форми та методи роботи соціального педагога в процесі здійснення соціального супроводу. У результаті майбутні соціальні педагоги отримали знання щодо умов, що сприяють успішному соціальному супроводу сімей у СЖО; ознайомилися з труднощами та перешкодами у здійсненні соціального супроводу.

У процесі практичних занять студенти виконували наступні практичні роботи: вивчали Наказ “Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями у СЖО”, ЗУ “Про соціальні послуги”; розробляли схему взаємодії органів та установ щодо соціального супроводу сімей у СЖО; аналізували практичні ситуації відповідно до проблем сучасних сімей; розглядали форми та методи роботи соціального педагога з сім'ями у СЖО тощо.

Семинарське заняття “Досвід здійснення соціального супроводу сімей, які потребують допомоги, у зарубіжних країнах” було проведено у формі круглого столу. Метою семінару було активізація самостійної роботи студентів, формування умінь критично оцінювати різні джерела знань, осмислення і розширення знань з проблем соціального супроводу сімей у СЖО в різних країнах. Викладачем було організовано обговорення різних питань (за завчасно визначеними темами), до яких студенти готували індивідуально виконані реферати-доповіді. Зокрема, студентами були опрацьовані такі теми: “Основні напрями діяльності сімейних соціальних працівників у США”, “Принципи соціального забезпечення сім'ї у США”, “Вплив консолідації між державними та громадськими соціальними закладами на стан вирішення сучасних проблем сімей у США”, “Діяльність центрів консультування сімей, які розпадаються, у США”, “Принципи сімейного обслуговування у США”, “Взаємодія соціального працівника та працівників навчальних закладів у процесі соціального супроводу сім'ї у Великій Британії”, “Державні програми, які забезпечують соціальний супровід сімей у Великій Британії”, “Соціальна політика Франції”, “Соціальний супровід сімей у Франції”, “Соціальні послуги сім'ям у процесі соціального супроводу сімей у Франції”, “Законодавче забезпечення соціального супроводу сімей у Німеччині”, “Діяльність соціальних служб Німеччини щодо надання допомоги сім'ям”, “Сфери діяльності соціального педагога Німеччини щодо соціального супроводу сімей”. У результаті проведення заняття у студентів були сформовані умінь демонструвати досягнутий рівень теоретичної підготовки, постановки і вирішення проблем соціального супроводу сімей у СЖО, порівнювати тенденції розвитку здійснення соціального супроводу в різних зарубіжних країнах та Україні.

Вивченню конкретних професійних ролей, необхідних для здійснення соціального супроводу, була присвячена лекція “Особливості реалізації професійних ролей соціального педагога в процесі соціального супроводу сімей у СЖО”, яка проходила у формі проблемної лекції. Протягом такої лекції відбувалося розв'язання проблем реалізації професійних ролей у сучасних умовах соціально-педагогічної роботи з сім'ями у СЖО. В процесі вивчення матеріалу студентам була надана характеристика професійних ролей, необхідних для здійснення соціального супроводу сімей у СЖО (консультанта, сімейного медіатора, аніматора, працівника з превенції, валеолога, посередника, організатора моніторингу, соціального промоутера). Також студенти залучалися до продуктивної діяльності шляхом постановки питань самому собі, своєму товаришу, викладачу щодо необхідності реалізації усіх професійних ролей, їх значення для вирішення СЖО у сім'ях.

Значна увага під час викладання курсу приділялася самостійній роботі студентів. До лекційних занять першого змістового модуля студенти створювали картку спостереження за розвитком соціальної допомоги сім'ям в історії України, складали рекомендації для соціальних педагогів загальноосвітніх закладів щодо організації взаємодії дітей з сім'ями у СЖО та їх батьків з соціальним педагогом в

освітньому закладі, готували есе на пропонувані нами теми: “Шляхи вирішення СЖО у сучасних сім'ях” та “Залучення міжнародних громадських організацій для роботи з сім'ями як умова подолання СЖО в сучасному суспільстві”. Завданням самостійної роботи студентів до другого змістового модуля, присвяченого соціальному супроводу сімей у СЖО, стало розробка тренінгового заняття для педагогічного колективу загальноосвітнього закладу “Шляхи формування взаємодії працівників ЗНЗ в процесі соціального супроводу сімей у СЖО”. При виконанні даного завдання студенти приділяли увагу таким важливим аспектам, як розкриття особливостей соціально-педагогічної роботи з сім'ями у СЖО, методам та формам роботи з дітьми та батьками сімей у СЖО, особлива увага була приділена посередницькій ролі соціального педагога.

Література

1. Вайнола Р. Х. Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки : монографія / Р. Х. Вайнола ; за ред. С. О. Сисоевої ; М-во науки і освіти України ; НПУ імені М. П. Драгоманова. – Запоріжжя : ХНРБЦ, 2008. – 460 с.
2. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за заг. ред. І. Д. Зверєвої. – К. : Центр учб. л-ри, 2008. – 336 с.
3. Холостова Е. И. Социальная работа : учеб. пособ. / Е. И. Холостова. – 2-е изд. – М. : Издательско-торговая корпорация “Дашков и К”, 2005. – 668 с.